

Шкабко С.І.

студент,

Інститут післядипломної освіти

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ РЕСПУБЛІКАНСЬКОЇ ФОРМИ ПРАВЛІННЯ В СУЧАСНІЙ ТЕОРЕТИКО- ПРАВОВІЙ ДУМЦІ

Однією з форм державного правління виступає республіка. Протягом тривалого часу виникла досить велика кількість підходів та поглядів на дефініцію поняття «республіка». Наявність такого різноманіття трактувань та визначень республіканської форми державного правління зумовили перегляд та трансформацію терміну «республіка». На думку відомого правознавця О.Ф. Скакун, під республікою розуміють форму державного правління, за якої вища державна влада здійснюється кількома відносно відособленими галузями влади (президентом, парламентом, урядом), кожна з яких діє від імені і за дорученням народу – співтовариства рівноправних громадян [6, с. 159]. Зокрема, вона виділяє три види республік: парламентську, президентську, змішану.

Парламентська республіка визначається тим, що верховна влада належить парламенту, який обирається населенням країни. Уряд формується парламентом, підзвітний і підконтрольний йому; залишається при владі доти, доки має підтримку парламентської більшості. Члени уряду є одночасно і членами парламенту, тобто склад уряду відображає реальну розстановку сил у парламенті, що дає змогу уряду впливати на прийняття парламентських рішень. Пост прем'єр-міністра, як правило, автоматично посідає лідер партії (партійної коаліції), яка перемогла на виборах. Існує парламентська відповідальність уряду, що найчастіше носить солідарний характер – недовіра одному членові кабінету спричиняє відставку всього уряду. Замість виходу у відставку уряд може зажадати розпуску парламенту і призначення нових виборів. Президент – глава держави, але не глава уряду. Повноважень у президента менше, ніж у прем'єр-міністра, який є главою уряду. Його правовий статус значною мірою нагадує статус монарха в парламентській монархії.

Президентська республіка характеризується наступними характерними ознаками: президент зазвичай обирається незалежно від парламенту (прямим чи непрямым голосуванням) і поєднує повноваження глави держави і глави уряду, який формує особисто або з подальшими схваленням верхньої палати парламенту. В руках парламенту зосереджена законодавча влада. Уряд, як правило, слабо впливає на парламент, не залежить від нього (парламент не може проголосити недовіру уряду або достроково припинити його повноваження), несе відповідальність перед президентом, а не перед парламентом (можливий парламентський контроль). Посада прем'єр-міністра або відсутня, або відіграє допоміжну, координаційну, роль. Президент уособлює всю виконавчу владу (здійснює активну виконавчу політику,

застосовує право на видання виконавчих актів, ініціює створення законів, застосовує право вето на прийняття законів, різноманітні засоби впливу на законодавчу владу). Повноваження президента дають йому змогу контролювати діяльність парламенту (право його розпуску, право вето та ін.), що не виключає можливості перемінної зміни його домінування домінуванням парламенту. Гарантією від узурпації влади президентом слугують розвинені інститути громадянського суспільства; судова система; стабільна партійна система. Президент у президентських республіках обирається позапарламентським способом – прямими виборами населення (Аргентина, Мексика, Бразилія, Швейцарія, Іран, Ірак) або непрямыми виборами, тобто колегією виборщиків, обраних виборцями (США).

Змішана форма правління має наступні характерні ознаки та особливості: парламент і президент здійснюють контроль за діяльністю уряду (подвійний контроль). У парламентсько-президентській республіці (Польща, Франція) повноважень у президента менше, ніж у парламенту, а в президентсько – парламентській – навпаки. Але і в тій, і в іншій глава держави (президент) є верховним головнокомандувачем (як у президентській республіці), іноді може розпустити парламент. У президентсько-парламентських республіках свої повноваження президент здійснює безпосередньо, призначає прем'єр-міністра, як правило, з-поміж лідерів найвпливовіших партійних політичних фракцій у парламенті, а також членів уряду за згодою парламенту. У парламентсько-президентських республіках президент здійснює повноваження через уряд; прем'єр-міністр призначається парламентом за поданням президента; за рекомендацією глави уряду президент призначає інших членів уряду. Влада президента обмежена тим, що: 1) він не володіє всією повнотою виконавчої влади, тобто, як правило, не є главою уряду; 2) сам уряд фактично формується залежно від співвідношення партійних фракцій у парламенті, спирається на парламентську більшість; 3) уряд відповідальний не перед президентом, а перед парламентом. У змішаній формі правління немає посади віце-прем'єра (як у парламентській республіці). Президент обирається позапарламентським способом.

Інший видатний теоретик держави і права В.В. Копейчиков визначення «республіки» подає, як «форму державного правління, за якої всі вищі державні органи обираються населенням або формуються загальнонаціональним представницьким органом влади [2, с. 236]. Він дає розподіл республіки на два види: президентську республіку та парламентську. По-перше, в президентській республіці повноваження глави держави, а в деяких випадках – і голови уряду, належать президенту, який обирається парламентським шляхом (прямими чи непрямыми виборами населення) і формує уряд, що, як правило, не несе повної відповідальності перед парламентом. Окрім цього, в парламентській республіці діє принцип верховенства парламенту, що обирається населенням країни і він формує перед ним відповідальний уряд.

Республіка зазвичай розглядається як протилежність монархії. Однак ця протилежність полягає не в позитивності чи демократизмі першої та недемократичності другої, а у статусі глави держави. Зокрема, в республіці

глава держави завжди обирається на певний термін і несе юридичну відповідальність перед своїми виборцями. При цьому ця виборність та відповідальність можуть бути суто формальними. Республіканська форма правління, здебільшого, опирається на існування інституту одноосібного глави держави – президента.

Президент, на думку доктора юридичних наук О. Скрипнюка, це «обраний народом або парламентом, змінний глава держави, який може одночасно бути очільником виконавчої влади в президентських та президентсько-парламентських республіках» [7, с. 309].

Загалом виділяють президентські, парламентські і змішані республіки. Саме їх В.Шаповал визначає як основні, водночас виділяючи різновиди, «які можна класифікувати окремо від основних.»[8,с.49] Така точка зору є не зовсім коректною, адже дає можливість припустити, що поряд з основними можуть існувати ще й якісь інші, неосновні, республіканські форми.

Щоб уникнути методологічної плутанини, слід звернутися до досвіду класиків політичної філософії. Так, відомий дослідник інституту президентства М. Сахаров пропонує замість достатньо поверхневої категорії «вид республіки» чи «різновид республіки», що, по-суті, буде означати «вид правління» чи «різновид правління», уживати термін «система правління», при цьому наголошує на існуванні президентської та парламентської систем правління [4, с. 8]. Таким чином, президентська, парламентська та змішана республіки повинні розглядатися як системи республіканського правління.

Найважливішою ж рисою усіх цих систем республіканського правління є той факт, що вищі органи державної влади формуються народом, а отже президентські, парламентські та змішані республіки слід розглядати як демократичні. Однак далеко не всі республіки фактично є демократичними: в деяких з них навіть формально вищі органи державної влади формуються елітами, а тому вони могли б розглядатися як аристократичні. Зазначені категорії виділяли ще мислителі епохи Просвітництва. Зокрема, І. Кант виділяв такий елемент правління, як форму панування, наголошуючи на існуванні таких трьох її різновидів: автократія, аристократія і демократія [1, с. 16]. Незадовго до цього Ш.Л. Монтеск'є проаналізував природу правління і висунув ідею існування образів правління: республіканського, монархічного та деспотичного [3, с. 169].

Щодо іноземних науковців, що займалися питаннями теоретичного обґрунтування республіканської форми правління, не можна не відзначити Л.Р.Симонішвілі. В своїй праці «Формы правления: история и современность» вона робить спробу прослідкувати етапи становлення республіки в різні історичні епохи. На її переконання, термін «республіка» визначає форму правління, юридична конструкція якого передбачає, що єдиним суб'єктом суверенітету являється народ [5, с. 87]. Автор виділяє безпосередньо республіку та представницьку республіку, яка в свою чергу, в залежності від статусу та обсягу повноважень президента, парламенту і уряду поділяються на: президентські, парламентарні та змішані.

Таким чином, характеризуючи республіканську форму правління, можна констатувати, що на сьогоднішній час – це сама оптимальна форма побудови

державного механізму, яка перевірена на практиці протягом тривалого часу і теоретично осмислена в працях вчених як античності, так і сучасності.

Список використаних джерел:

1. Кант И. Сочинения: в 8 т. – М., 1994. – Т. 7. – 495 с.
2. Копейчиков В.В. Загальна теорія держави і права. – К., 2003. – 457 с.
3. Монтескьє Ш. О духе законов. – М.: Мысль, 1999. – 674 с.
4. Сахаров Н.А. Институт президентства в современном мире. – М., 1994. – 176 с.
5. Симонишвили Л.Р. Формы правления: история и современность: учеб. пособие. – М.: Флинта, 2007. – 279 с.
6. Скакун О.Ф. Теорія держави і права. – К. – 525 с.
7. Скрипнюк О.В. Курс сучасного конституційного права України: академічне видання. – Х: Право, 2009. – 468 с.
8. Шаповал В. Форма держави в конституційному праві // Вісник конституційного суду України. – 2003. – № 2. – С. 47-58.